И.П.И
Институт за пазарна икономика

ДИНАМИКА НА БЕДНОСТТА

АНАЛИЗ НА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКАТА МОБИЛНОСТ И ТРАЙНАТА БЕДНОСТ В БЪЛГАРИЯ

Април, 2016

Проектът „Активно гражданство и добро управление в борба с бедността" се финансира в рамките на Програмата за подкрепа на НПО в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г.

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Институт за пазарна икономика и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България.

http://www.ngogrants.bg/

Съдържание

Резюме ... 3
Въведение ... 4
Методологически бележки ... 5
Понятието „доход” ... 5
Общ разполагаем нетен доход на домакинство ... 5
Еквивалентен размер на домакинството ... 5
Общ разполагаем нетен доход на еквивалентна единица ... 5
Делението на квинтили ... 6
Ротационните групи ... 6
Структура и характеристики на квинтилите ... 7
Динамика на бедността ... 8
Избягали от бедност ... 9
Факторът „икономическа активност” ... 11
Размер на допълнителния доход ... 12
Обхват на допълнителния доход ... 13
Движение между квинтилите (2010-2013) ... 15
Заключение ... 18

Резюме

Институтът за пазарна икономика изготви анализ, който проследява в динамика доходите на домакинствата в България и изследва движението между отделните доходни групи през годините. За целта са използвани персоналните данни от изследването на НСИ за доходите и условията на живот (EU-SILC), като домакинствата са разпределени в 5 групи (квинтили) според дохода им. В първия квинтил са 20-те процента най-бедни домакинства, докато в последния, пети, квинтил са 20-те процента най-богати домакинства.

Разгледаният период е 2010-2013 г., като основен фокус е поставен върху динамиката в групата на най-бедните 20% от домакинствата в страната (1-ви квинтил). Представен е профилът на тези домакинства, които са били в групата на бедните в началото на периода – това е 2010 г., но са излезли от бедност до 2013 г. Изследвани са основните фактори, които са предопределили изкачването им по стълбата на доходите в обществото.

Някои от основните изводи от анализа на динамиката в подоходното разпределение:

- Ниското образование и липсата на работа са основните фактори за попадане сред най-бедните 20% от домакинствата;
- 41% от най-бедните (1-ви квинтил) през 2010 г. са прескочили в по-горен квинтил през 2013 г., тоест условно са "избягали" от бедност; Други 14% от най-бедните през 2010 г. временно са успели да избягат от групата на бедните, но отново са се върнали в нея в рамките на периода;
- 45% от най-бедните (1-ви квинтил) през 2010 г. са останали в бедност през целия период 2010-2013 г. Това означава, че близо 10% от цялото население е в трайна бедност, което се припокрива с оценките на ИПИ за т. нар. дълбока бедност;
- Заетостта е водещият фактор за излизане от бедност - 2/3 от избягали от бедност в периода 2010-2013 г. живеят в домакинство, в което има трудови доходи;
- 1/3 от избягалите от бедност в периода 2010-2013 г. са попаднали в 3-ти и 4-ти квинтил, тоест са повишили доходите си значително.

Анализът на ИПИ разкрива, че движението на домакинствата между доходните групи в България е значително. Бедността е в немалка степен динамична, тоест нейният състав се мени през годините, като около 40% от домакинствата се изкачват по стълбата на доходите и не се връщат обратно в бедност в средносрочен план. Водещият фактор е заетостта, което означава, че политиките в подкрепа на възможностите за създаване на нови работни места, в т.ч. гъвкави форми на заетост, са ключови за борбата с бедността и покачване доходите на по-бедните домакинства.

Трайната бедност обхваща около 10% от населението, което потвърждава оценките на ИПИ за лицата, живеещи в дълбока бедност. Това са лица, които изостават далеч назад спрямо доходите в обществото и при тях липсва каквато и да е динамика за излизане от бедност през годините. В тази група са концентрирани хора с много ниско образование и такива, които дългосрочно са без работа, както и определени високорискови групи - самотни възрастни, хора с увреждания, многодетни семейства в гета и др. Излизането от бедност на тези групи изисква конкретни мерки, които задължително минават през образованието и квалификацията, и стигат до по-добро таргетиране и ефективност на социалните програми.

Въведение

Настоящата разработка има за цел да представи динамиката в разпределението на доходите в обществото, като се фокусира върху процесите при най-бедните, тоест тези, които попадат в дъното на подоходното разпределение. Водещият мотив на авторите е да се доразвият традиционните разрези на бедността и рисковите групи, като се проследи в динамика развитието в доходите на конкретни домакинства и се разкрие социалната мобилност в обществото. Подобен подход позволява да се хвърли един различен поглед върху дълбочината на бедността и да се открои трайната бедност, тоест профилът на лицата, които неизменно са в групата на бедните.

За така изложените цели на разработката са използвани данните от изследването на доходите и условията на живот на НСИ (SILC), което се базира на устойчива, единна за ЕС методология и съдържа лонгитудинална компонента - това означава, че са налични данни за домакинства, участвали поне две последователни години в изследването. В случая е работено с т. нар. индивидуални данни, тоест с детайлните данни от всички попълнени анкети, което е абсолютно необходимо за проследяването на конкретните домакинства. Получените от авторите данни са за периода 2010-2013 г., тоест лонгитудиналните данни покриват период от 4 години и позволяват да се проследи развитието в доходите на конкретни домакинства в средносрочен период.

Авторите изказват благодарност на колегите от НСИ, които предоставиха достъп до индивидуалните данни и помогнаха в изчистването на множество методологически въпроси по тяхното пълно разбиране и последвала обработка. Благодарим и на експертите, които в рамките на неформалните групи към ИПИ ни дадоха ценни съвети и също допринесоха за по-качествен анализ и представяне на данните. Всички евентуални грешки и пропуски в настоящата разработка са по вина на авторите.

Методологически бележки

Основните методологически въпроси в изследването са три. На първо място изчистването на понятието доход, спрямо който се дефинира бедността и мястото в подоходното разпределение. На следващо място е делението на квинтили, тоест дефинирането на класически подоходни групи. На последно място е описанието на ротационните групи, тоест конкретиката по работата с лонгитудиналните данни.

Понятието „доход”

Ключова тема на настоящата разработка е доходът, който бива използван за формирането на доходното разпределение в страната. За отправна точка използваме т. нар. "общ разполагаем нетен доход" на домакинствата, който впоследствие бива причисляван към всеки член на домакинството спрямо неговия еквивалентен размер - така се формира общият разполагаем нетен доход на еквивалентна единица, който след съответното претегляне може да наложи данните от извадката към цялото население на страната.

Общ разполагаем нетен доход на домакинство

Общият разполагаем нетен доход на домакинството се формира от всички лични доходи на членовете на домакинството, към които се прибавят доходите на самото домакинство и се изваждат платените данъци. Преобладаващите доходи са лични - например от заплата или пенсия, но има и доходи на домакинството като получени трансфери или т. нар. детски надбавки, които реално не са конкретно за детето или за родителите, а се предполага, че се полагат на семейството (тоест домакинството).

Методологията за пресмятане на общия нетен разполагаем доход е единна за ЕС. Важно е да се отбележи, че в този доход не се включва стойността на продуктите, произведени за собствена консумация, което неизбежно се отразява на доходите на домакинствата в селата и по-малките градове. Тежестта на тази компонента обаче не е толкова сериозна, тоест известното изкривяване на данните за определени домакинства не променя значително изводите на общия анализ.

Еквивалентен размер на домакинството

Бедността по принцип се изчислява на индивидуално ниво, тоест общият разполагаем нетен доход на домакинството следва да се разпредели като доход на всеки член от домакинството. За целта се прилагат т. нар. еквивалентни скали, които задават еквивалентния размер на домакинството. Според еквивалентната скала първият възрастен в домакинството (над 14 години) получава тегло от единица, вторият възрастен получава тегло от 0,5, а всяко дете получава тегло от 0,3. Такива тегла се присъждат на всеки член на домакинството (спрямо скалата) и се сумират, за да се получи еквивалентният размер на домакинството. Така например, за домакинство от двама възрасни и две малки деца се получава, че еквивалентният размер на домакинството е 2,1 (1+0,5+0,3+0,3). Този еквивалентен размер на всяко домакинство ни позволява да разпределим общия доход на домакинството на всеки един член.

Общ разполагаем нетен доход на еквивалентна единица

Оценката на бедността в страната на практика се прави на база общия разполагаем нетен доход на еквивалентна единица (наричан тук накратко "еквивалентен доход"). Този доход изравнява дохода на отделните членове на едно домакинство и позволява да се разглеждат едновременно всякакви по големина домакинства. Спрямо този еквивалентен доход се изчислява и медианният доход в обществото и съответно - линията на бедност. Неслучайно индивидуалната линия на бедност всяка година е 2,1 пъти по-ниска от линията на бедност за стандартизираните домакинства с двама възрастни и две деца - просто са приложени

еквивалентите скали, които са точно такъв еквивалентен размер на избраното от нас стандартно домакинство. За целите на този анализ и за открояване на доходното разпределение в обществото авторите също са използвали общ разполагаем нетен доход на еквивалентна единица.

Делението на квинтили

За да се проследи динамиката в доходното разпределение са използвани т. нар. "квинтили", тоест обществото е разделено на 5 групи, които са равни по големите. Делението е направено спрямо общия разполагаем доход на еквивалента единица. Това означава, че в първия квинтил влизат 20-те процента най-бедни в обществото, докато в последния, пети, квинтил влизат 20-те процента най-богати в обществото. Делението на квинтили е класическо за представяне на доходното разпределение в обществото и се използва както от НСИ, така и от Евростат. Един от основните индикатори за доходно неравенство например е отношението между доходите на 20-те процента най-богати спрямо 20-те процента най-бедни домакинства. В случая не се фокусираме върху тези различия, а върху движението на домакинствата между отделните квинтили през годините, което е показател за социална мобилност.

Избраното деление на квинтили, вместо, например, на децили, не е случайно. Данните на НСИ за дела на бедните (т.е. тези, които попадат под линията на бедността) показват, че бедните в България през последните години се движат в тесни граници между 21 и 22% (от 2006 до 2013 г.). Така първият квинтил на доходното разпределение реално обхваща и основната част от тези, които попадат под линията на бедност.

Ротационните групи

Изследването за доходите и условията на живот на НСИ (EU-SILC) се провежда върху четиригодишен ротационен панел от обикновени домакинства. Размерът на извадката за всяка година в панела е около 7 хиляди домакинства, които са разпределени в различните области на страната. Изследването се провежда във всички страни от ЕС в съответствие с обща методология и инструментариум. Извадката се състои от четири ротационни групи, като всяка година една от тях отпада от наблюдението и се заменя с нова. Този ротационен модел позволява набирането на два типа данни:

- Моментни данни, които дават информация за текущата година на наблюдение. Този тип данни бяха обект на анализи в книгата на ИПИ „Бедността в България: Образованието и заетостта като фактори за доходите и неравенството”;
- Лонгитудинални данни, които включват домакинствата участвали в поне две последователни години и които са обект на настоящия анализ.

Обект на анализ в настоящото изследване е единствено четвъртата ротационна група, която участва в извадката през целия период между 2010 и 2013 г. Това е групата, за която има най-много на брой наблюдения (четири) в предоставените ни от НСИ данни, поради което е най-подходяща за целите на анализа, а именно да се проследи промяната в доходите и характеристиките на наблюдаваните домакинства за максимално дълъг период от време. Поради продължителността на наблюдението някои домакинства променят своя състав и структура. Обект на настоящия анализ са само лицата, които имат непрекъснато присъствие в извадката.

Анализът на структурата и характеристиките на петте отделни доходни групи (квинтили) се съсредоточава върху индикатори като икономическа активност и образование. Предвид това, с цел открояване на тези характеристики, в част от изчисленията и анализа обхватът на наблюдаваните лица е свит до тези на възраст на и над 16 г. към 2010 г. Като цяло, обаче, анализът на движението на домакинствата между отделните квинтили през периода 2010-2013 г. включва и лицата на възраст под 16 г.

Структура и характеристики на квинтилите

При анализа на структурата и характеристиките на отделните квинтили се спряхме на три основни индикатора: минималния и максималния доход за попадане във всеки квинтил, икономическата активност на лицата в него и тяхното образование. Преди да разгледаме движението на лицата между квинтилите на доходното разпределение в периода 2010-2013 г., ще се запознаем със структурата на всяка една от петте групи в доходното разпределение.

Фокусът върху икономическата активност и образованието налага на моменти да стесняваме обхвата на разглежданата група до лицата, които имат 16 навършени години към момента на провеждане на първото годишно наблюдение, отразено от данните в EU-SILC 2010.

Попадането в един или друг квинтил зависи от нетния еквивалентен разполагаем доход на съответното лице, като през първата година от наблюдавания период разпределението е както следва:

- 1-ви квинтил (най-бедните 20%): до 295 лв./месец;
- 2-ри квинтил: от 296 до 441 лв./месец;
- 3-ти квинтил: от 442 до 599 лв./месец;
- 4-ти квинтил: от 600 до 815 лв./месец;
- 5-ти квинтил (най-богатите 20%): над 815 лв./месец.

Трябва да направим уточнението, че минималният и максималният еквивлентен доход във всеки един квинтил се променя през годините в зависимост от промяната на доходите на наблюдаваните домакинства. Ако доходът на достатъчен брой домакинства спадне (както по време на последната икономическа криза), „доходният таван" за попадане във всеки един от квинтилите автоматично се понижава, тъй като кривата на доходното разпределение се измества наляво – т.е. по-голяма част от хората получават по-ниски доходи.

Това е причината, поради която максималният доход в първия квинтил (най-бедните 20% от домакинаствата) през 2010 г. (295 лв.) е всъщност по-висок от този през 2013 г. (281 лв.). Същата динамика е налице и при останалите четири квинтила в наблюдавания период. По този начин част от домакинствата, които са били близо до доходния таван на първи квинтил през 2010 г. и са успели да запазят нивото на доходите си през следващите години, могат автоматично да се окажат в по-горната група на доходното разпределение, поради факта, че доходът на други домакинства е спаднал до по-ниско ниво от тяхното.

На Графика 1 е представена разбивка на образованието и икономическата активност на лицата над 16-годишна възраст, които влизат в обхвата на всеки един от петте квинтила през 2010 и 2013 г.

Прави впечатление, че доходното разпределение в много силна степен съответства на най-високата образователна степен, която лицата са постигнали към момента на провеждане на изследването. Колкото по-висок квинтил разглеждаме, толкова по-висок е делът на лицата със средно и висше образование в него и обратно – колкото по-нисък е квинтилът, толкова по-висок е делът на лицата с по-ниско или никакво образование.

Делът на лицата с начално и по-ниско образование, които попадат в първия квинтил на доходното разпределение през 2010 г., е близо 60%, а този при лицата с основно образование е близо 32%. Придобиването на средно образование до голяма степен означава позициониране между втори и четвърти квинтил на доходното разпределение, където се намират над 70% от лицата с тази образователна степен. Най-ясно изразена е „стълбицата" на доходите при висшистите. Две трети от тях попадат в двата най-високи квинтила на доходното разпределение.

ГРАФИКА 1: РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЛИЦАТА МЕЖДУ КВИНТИЛИТЕ (2010)

НИВО НА ОБРАЗОВАНИЕ И ИКОНОМИЧЕСКА АКТИВНОСТ

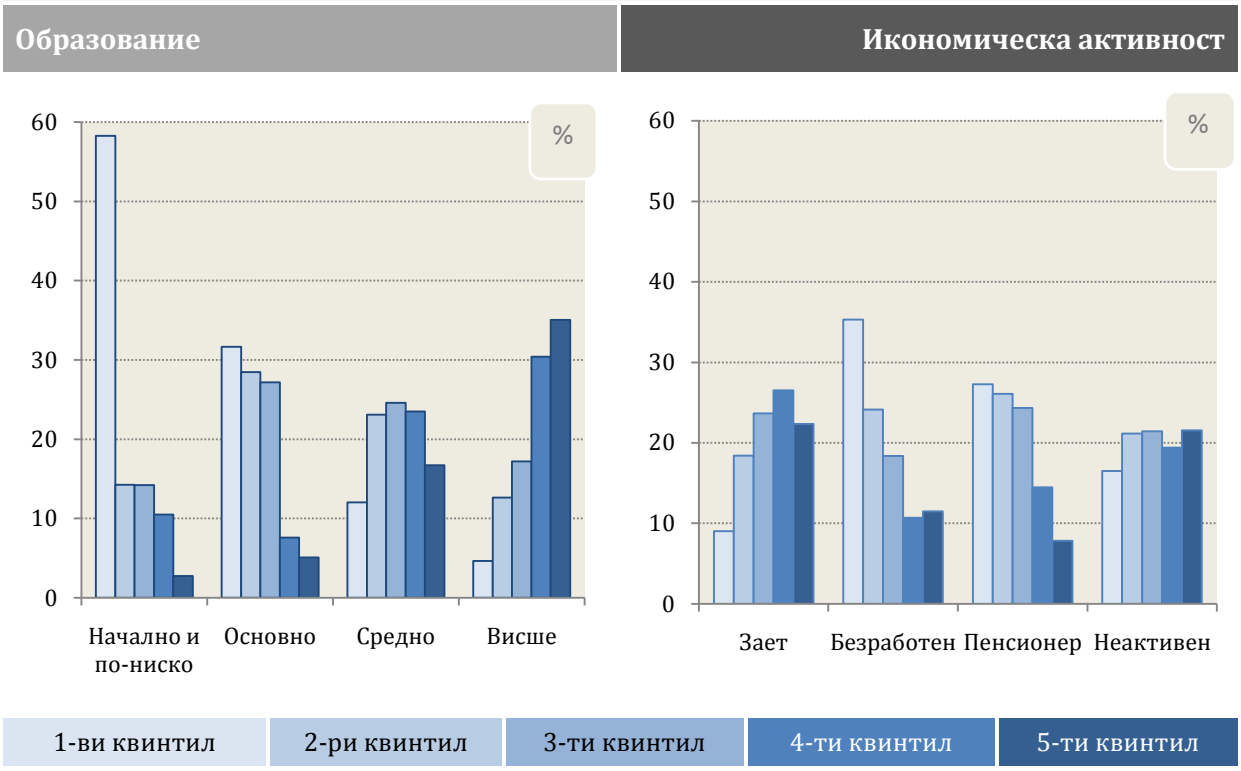

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

По сходен начин стоят нещата и по отношение на икономическата активност. Близо 60% от безработните и 53% от пенсионерите са съсредоточени в първите два квинтила на подоходното разпределение. При заетите е обратното – почти 50% от тях се намират в двата най-горни квинтила, а едва 9% се нареждат сред най-бедните 20%.

Неактивните лица са особена група, която ще разгледаме по-подробно впоследствие. На този етап ще уточним, че в групата на безработните влизат и редица лица, които редовните извадкови наблюдения на НСИ обикновено класифицират като „неактивни". В допълнение, предишни изследвания на ИПИ показват, че неактивността на част от лицата е до голяма степен предопределена от доходите на самото домакинство, особено когато последните са сравнително високи.

Динамика на бедността

Тъй като относителният дял на бедните в страната в периода 2010-2013 г. варира между 20,7% и 22,2%, огромната част от относителната бедност е съсредоточена в най-ниския квинтил на доходното разпределение. Това важи с особена сила за първата година от наблюдавания период (2010 г.), когато линията на бедност (измерена като 60% от медианния доход), е на практика идентична с доходния таван на първия квинтил – 295 лв. нетен еквивалентен разполагаем месечен доход.

С уговорката, че около 6% от лицата, които попадат под линията на бедност през 2010-2013 г., са всъщност разположени в началото на втория квинтил на подоходното разпределение, в този анализ разглеждаме понятието „бедност" като еквивалентно на първия квинтил. С това предвид, на Графика 2 е представена промяната към 2013 г. в квинтилното разпределение на

лицата, които през първата година от наблюдавания период (2010 г.) са били част от най-бедните 20%.

ГРАФИКА 2: ЛИЦА ОТ 1-ви КВИНТИЛ ПРЕЗ 2010 г. И СЪСТОЯНИЕ ПРЕЗ 2013 г.

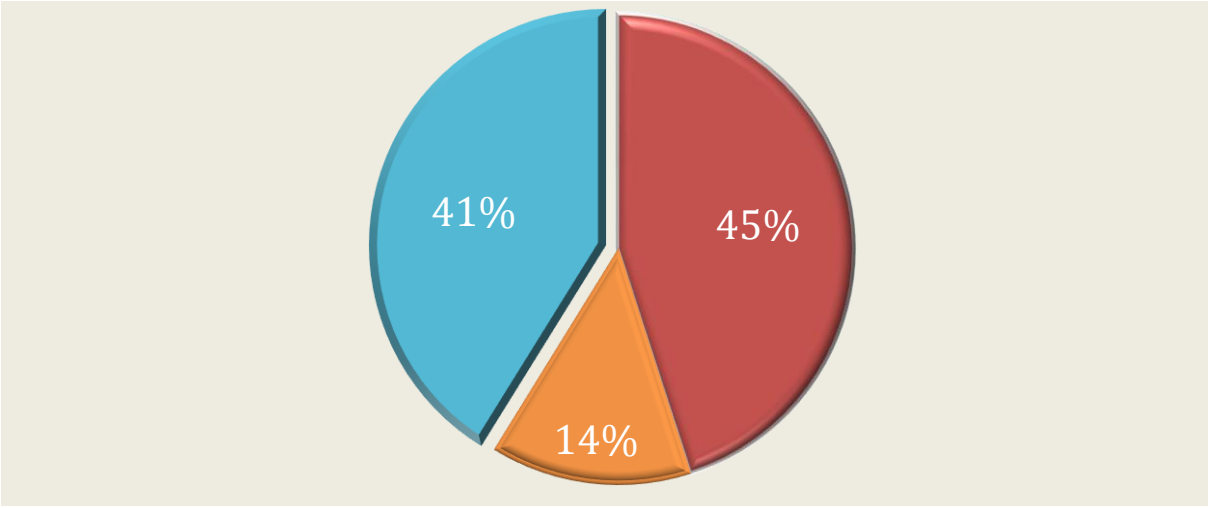

ТРАЙНО БЕДНИ	ВЪРНАЛИ СЕ КЪМ БЕДНОСТ	ИЗБЯГАЛИ ОТ БЕДНОСТ
Лица, които са останали в 1-ви квинтил за целия период 2010-2013 г.	Лица, които през 2013 г. отново попадат в 1-ви квинтил, след определен период извън него	Лица, които през 2010 г. са били в 1-ви квитил, а към 2013 г. се намират в по-горен такъв

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

В зависимост от разположението на лицата в различните квинтили на доходното разпределение в периода 2010-2013 г., можем условно да обособим три групи лица за целите на анализа: *„трайно бедни”*, *„върнали се към бедност”* и *„избягали от бедност”*.

- **Трайно бедни**: Анализът на данните за 4-та ротационна група показва, че 45% от лицата, които са били бедни през 2010 г., са останали в най-долния квинтил на доходното разпределение по време на целия период 2010-2013 г.
- **Върнали се към бедност**: Други 14% от лицата са успели да излязат от първия квинтил в някоя от годините, но към 2013 г. отново се намират там. Този дял показва, че едно от всеки четири лица, които в периода 2010-2013 г. са излезли от най-долния квинтил, след това се е завърнало в него.
- **Избягали от бедност**: Малко над 41% от най-бедните 20% от населението през 2010 г. вече не попадат в този квинтил през 2013 г. Именно това е групата лица, върху която в най-голяма степен ще се съсредоточим в последващия анализ.

Избягали от бедност

Веднага трябва да направим уговорката, че огромната част от избягалите от бедност (64,4%) се намират във втория квинтил на доходното разпределение през 2013 г. Почти липсват случаи, в които лице, което е попаднало в първия квинтил през 2010 г., да е достигнало до най-богатите 20%.

Около 32% от лицата, които все пак са успели да повишат своите доходи, се позиционират в третия и четвъртия квинтил, което на практика означава, че техният еквивалентен доход е между 1,5 и 2,7 пъти по-висок от този, който са имали през 2010 г.

ГРАФИКА 3: ИЗБЯГАЛИ ОТ БЕДНОСТ ПРЕЗ 2013 г. СПРЯМО 2010 г.

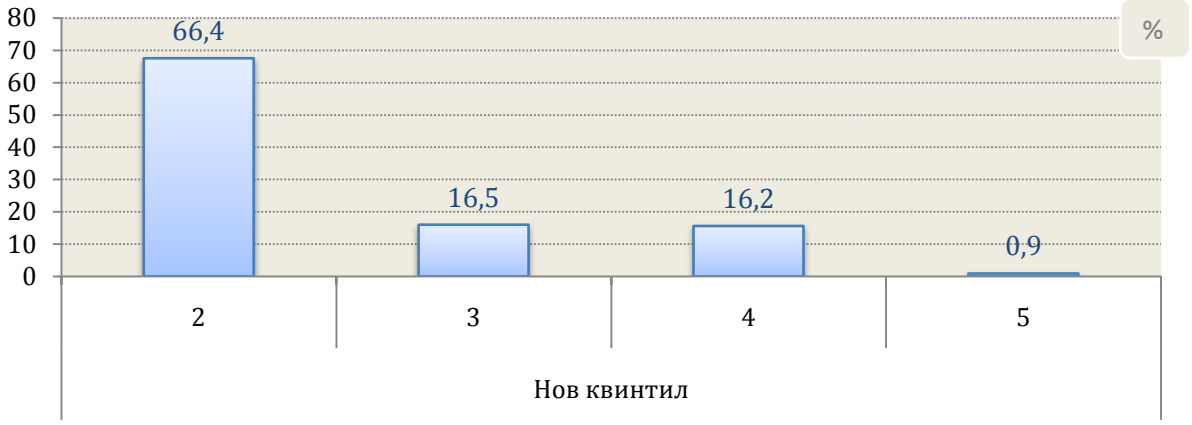

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

Лонгитудиналните данни на НСИ ни позволяват да определим и броят на поредните години, които едно лице, което през 2010 г. е било в първия квинтил на доходното разпределение, е прекарало извън него в годините до 2013 г. Вижда се, че най-голям е относителният дял на лицата, които условно може да определим като „трайно избягали от бедност"[1] – близо 47% (Графика 4). Лицата, които за втора поредна година се намират извън първия квинтил, са около 17%, а лицата, за които 2013 г. е първата такава година, са 36%.

Предвид наблюдението, че едно от всеки 4 лица, които са излезли от бедност в периода 2011-2012 г., след това са се завърнали в първия квинтил, можем да очакваме подобно развитие и при част от избягалите от бедност в края на периода (към 2013 г.). Особено при тези, които към 2013 г. се намират в своята първа или втора година извън първия квинтил, т.е. тези, при които бягството от бедност все още не може да се нарече трайно.

ГРАФИКА 4: ИЗБЯГАЛИ ОТ БЕДНОСТ ПРЕЗ 2013 г. СПРЯМО 2010 г.

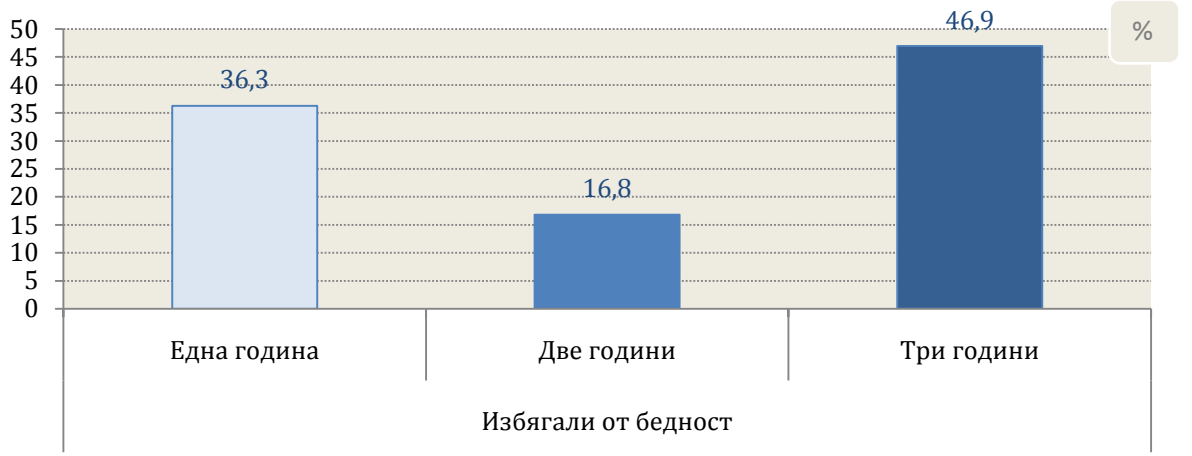

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

[1] Ако едно лице хипотетично е излязло от бедност през 2011 г., през 2012 г. отново се е върнало в първия квинтил, а през 2013 г. отново се намира във втория, то 2013 г. се счита за неговата първа година извън бедност. Целта на този подход е да обособим домакинствата, при които излизането от първия квинтил е по-трайно.

Разбира се, подобно предположение не отчита променения социално-икономически контекст на последващия период (2014-2015 г.), характеризиращ се с нарастване на заетостта и трудовите доходи, както и със спад на безработицата. Напълно възможно, и дори вероятно, е делът на завърналите се в първия квинтил в последващи периоди да е по-нисък и/или да е следствие от други фактори, като например по-бързото повишаване на доходите на други лица, разположени по-ниско в доходното разпределение, отколкото на реална загуба на доходи.

Факторът „икономическа активност"

На пръв поглед промяната в икономическата активност не изглежда определяща за излизането от първия квинтил на доходното разпределение. Цели 77% от лицата, които през 2010 г. са били в първия квинтил на доходното разпределение, а през 2013 г. вече са извън него, запазват своята икономическа активност от първата година.

Най-висок е делът на пенсионерите (26,4%), следвани от заетите (22,1%) и неактивните (19,1%). По-малко от 10% от излезлите от бедност спрямо 2010 г. са били безработни и в началото, и в края на разглеждания период. Ако към това разпределение добавим и дела на хората, които се сменили своята икономическа активност, заетите излизат на първо място (32,5%), следвани от пенсионерите (29,9%), неактивните (20,3%) и безработните (17,3%).

ГРАФИКА 5: ЛИЦА ОТ 1-ви КВИНТИЛ ПРЕЗ 2010 г. И СЪСТОЯНИЕ ПРЕЗ 2013 г.

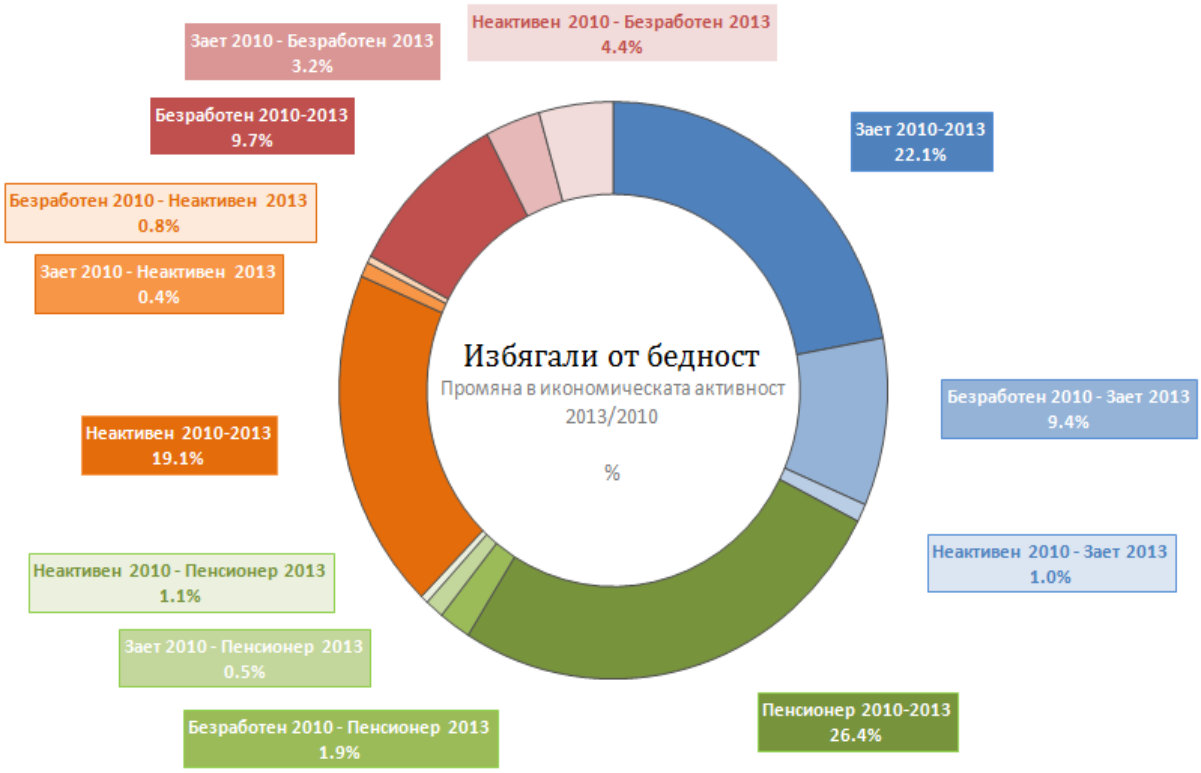

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

Тази разбивка, обаче, не дава реална представа за значението на икономическата активност (и заетостта в частност) за излизането от бедност.

Причината е, че докато еквивалентният доход се формира на база броя и характеристиките на членовете на едно домакинство, икономическата активност е строго индивидуална. С други думи, дали едно лице ще повиши или намали дохода си зависи както от собствената му икономическа активност, така и от тази на останалите членове на домакинството.

Размер на допълнителния доход

Допълнителната разбивка на избягалите от бедност показва, че лицата, които са били заети през целия период или са започнали работа в годините между 2010 и 2013 г., формират преобладаващата част от лицата, достигнали трети или четвърти квинтил на доходното разпределение. Обратната зависимост се наблюдава при безработните – те формират 7% от лицата достигнали 3 квинтил и едва 3% от лицата достигнали 4-ти квинтил.

ГРАФИКА 6: ИЗБЯГАЛИ ОТ БЕДНОСТ И НОВ КВИНТИЛ ПРЕЗ 2013 г.

ОТНОСИТЕЛЕН ДЯЛ ОТ ЛИЦАТА В СЪОТВЕТНИЯ КВИНТИЛ

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

Това означава, че допълнителният доход от заетост (независимо дали става дума за продължаваща заетост или за започване на работа) води до абсолютно, а не просто относително повишаване на благосъстоянието на голяма част от лицата. Ако разгледаме разпределението на избягалите от бедност в зависимост от квинтила, в който се намират през 2013 г., се вижда, че близо 80% от пенсионерите и 90% от безработните всъщност се позиционират във втория квинтил на доходното разпределение. Това наблюдение е в унисон с разбивката на кривата на бедността, която показва съсредоточаване на огромната част от пенсионерите около линията на бедността.

ГРАФИКА 7: ИЗБЯГАЛИ ОТ БЕДНОСТ И НОВ КВИНТИЛ ПРЕЗ 2013 г.

ОТНОСИТЕЛЕН ДЯЛ ОТ ЛИЦАТА СЪС СЪОТВЕТНАТА ИКОНОМИЧЕСКА АКТИВНОСТ

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

С други думи, макар да са напуснали първия квинтил, част от пенсионерите остават под линията на бедност. Сериозното струпване на тази група в края на първи и началото на втори квинтил означава, че тя е изключително чувствителна към покачването/спадането на линията на бедността и промяната на социално-икономическата обстановка в страната като цяло. Тъй като пенсионерите представляват най-голямата група лица, съсредоточени в края на първия и началото на втория квинтил, чувствителното движение между тези две стъпки в доходното разпределение е напълно разбираема и естествена и не отразява непременно подобряването на реалното благосъстояние на нейните представители.

Обхват на допълнителния доход

Макар преходът към заетост да е чисто индивидуален, той оказва много по-сериозен положителен ефект върху съвкупния доход на едно домакинство от която и да е друга промяна в икономическата активност. Този ефект се вижда особено ясно при анализа на разпределението при избягалите от бедност нактивни лица, които, както се вижда на Графика 8, съставляват в основната си част деца (лица под 16-годишна възраст) в домакинства, в които има заето лице.

ГРАФИКА 8: ИЗБЯГАЛИ ОТ БЕДНОСТ НЕАКТИВНИ ЛИЦА

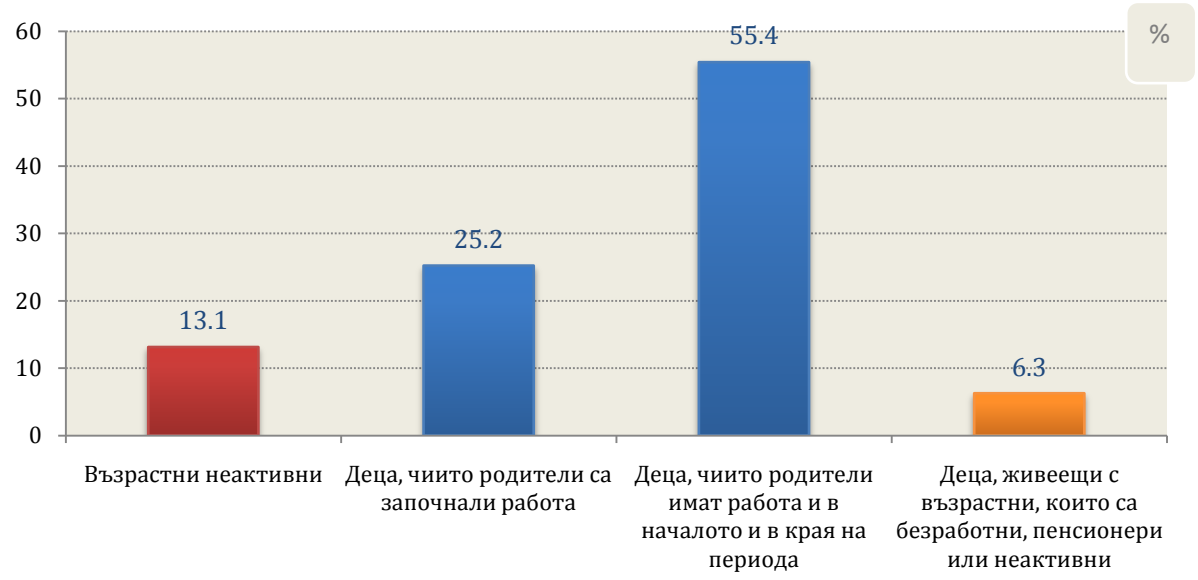

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

От данните за 4-та ротационна група се вижда, че 80,6% от неактивните лица, които успяват да излязат от най-долния квитил на доходното разпределение, са на възраст под 16 години и живеят в домакинства, в които един от възрастните членове е започнал работа (25,2%) или е имал работа (55,4%) през целия период.

Далеч по-малък е делът на групата лица под 16-годишна възраст, които са излезли от най-ниския квинтил, като част от домакинства, чиито членове имат друга икономическа активност (пенсионери, неактивни или безработни) или в които лица са се пенсионирали, станали са неактивни или са изгубили работата си. Делът на неактивните лица над 16-годишна възраст, които са излезли от първия квинтил през 2013 г. в сравнение с 2010 г. също е нисък – 13,3%.

Разбира се, мултиплициращият ефект на заетостта върху доходите на всички членове на домакинството оказва влияние не само върху неактивните, но и върху пенсионерите и безработните лица във всяко едно домакинство.

Както показахме на Графика 5, избягалите от първия квинтил, които през 2013 г. са заети, са 32,5%, следвани от пенсионерите (29,9%), неактивните (20,3%) и безработните (17,3%). В същото време, факторът, който обединява над половината от безработните, огромната част от неактивните лица и близо една четвърт от пенсионерите, които са излезли от бедност, е именно наличето на заетост или започването на работа от страна на един или повече членове на домакинството (Графика 9).

ГРАФИКА 9: ИЗБЯГАЛИ ОТ БЕДНОСТ - ФАКТОРЪТ „ЗАЕТОСТ В ДОМАКИНСТВОТО"

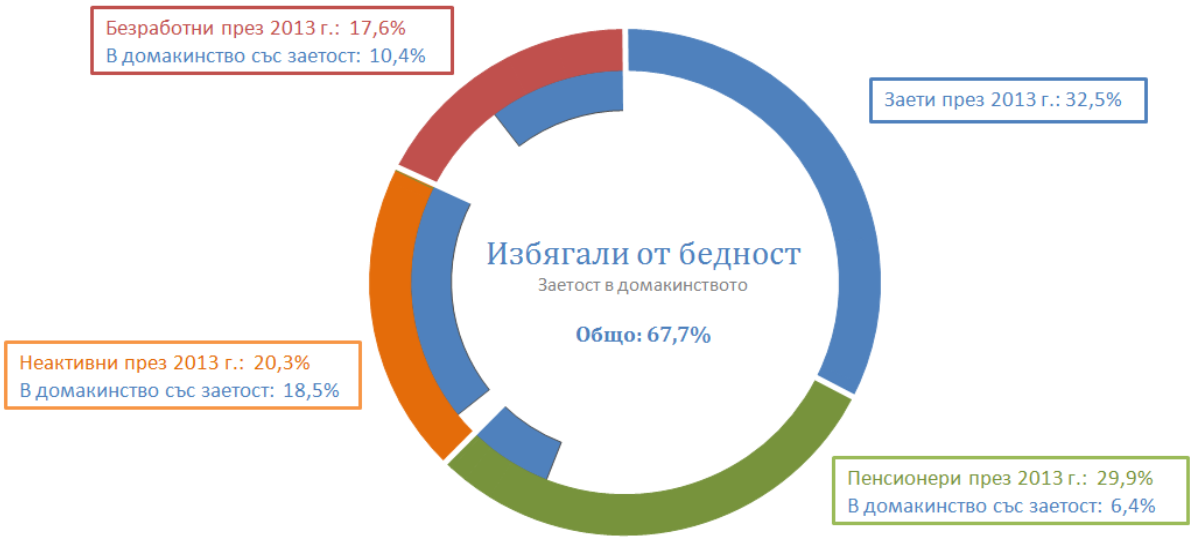

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

Така общият дял на лицата, които през 2013 г. не попадат в първия квинтил и в чието домакинство има работещо или започнало работа лице, достига 67,7%. Кумулативният ефект от продължаващата заетост или намирането на работа е значителен.

Тази динамика недвусмислено подчертава значението на наличието на трудов доход в домакинството, особено по отношение на зависимите лица. Именно преходът към заетост или нейното запазване е основният фактор, който спомага на лицата от първия квинтил на доходното разпределение през 2010 г. да направят стъпка нагоре през следващите години.

Движение между квинтилите (2010-2013)

ГРАФИКА 10: ДВИЖЕНИЕ НА ЛИЦАТА ОТ 1-ви КВИНТИЛ 2010

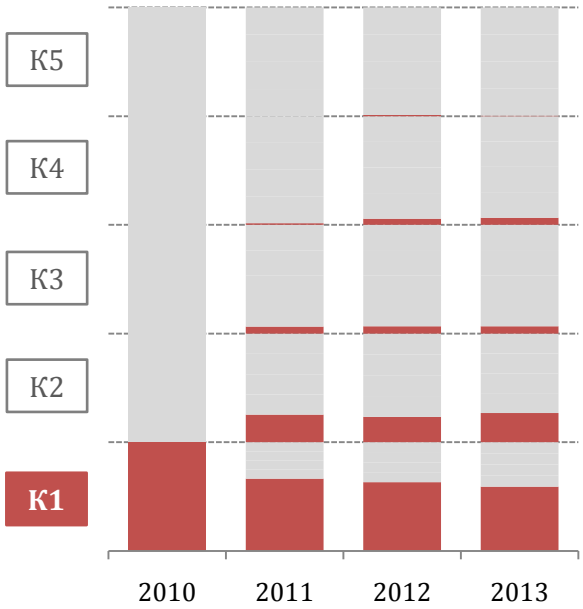

	2011	2012	2013
К1 2010 – К1 (%)	66,6	63,4	59,3
К1 2010 – К2 (%)	25,3	23,4	27,0
К1 2010 – К3 (%)	6,4	6,7	6,7
К1 2010 – К4 (%)	1,7	5,5	6,6
К1 2010 – К5 (%)	0,0	0,9	0,4

Близо 60% от лицата, които през 2010 г. се намират в първия квинтил на доходното разпределение, остават там и към 2013 г. Това е групата с най-ниска мобилност по отношение на доходите, ако изключим най-богатите 20% в обществото.

В същото време се наблюдава известно подобряване на разпределението на лицата от тази група в по-горните квинтили. Прави впечатление ръстът на относителния дял на лицата в четвърти квинтил от 1,7% през 2011 г. на 6,6% през 2013 г.

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

ГРАФИКА 11: ДВИЖЕНИЕ НА ЛИЦАТА ОТ 2-ри КВИНТИЛ 2010

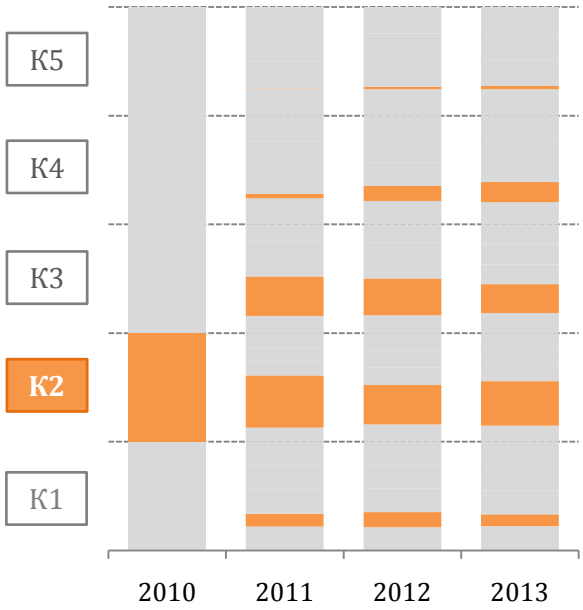

	2011	2012	2013
К2 2010 – К1 (%)	11,9	13,9	10,9
К2 2010 – К2 (%)	47,9	36,3	41,2
К2 2010 – К3 (%)	36,1	33,9	26,5
К2 2010 – К4 (%)	3,9	13,7	18,5
К2 2010 – К5 (%)	0,1	2,2	2,9

Мобилността на тази група до голяма степен напомня тази на четвъртия квинтил. По-голямата част от лицата, които я напускат, повишават своите доходи, вместо да ги понижават.

Шансът лице от тази група през 2010 г. да попадне в бедност през 2013 г. е близо 11%, докато шансът му да попадне в една от двете най-високи стъпки на доходното разпределение е около 21%.

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

ГРАФИКА 12: ДВИЖЕНИЕ НА ЛИЦАТА ОТ 3-ти КВИНТИЛ 2010

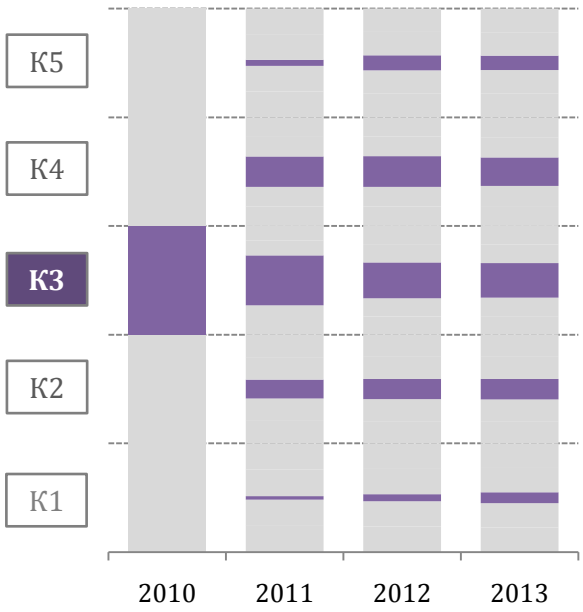

	2011	2012	2013
К3 2010 – К1 (%)	3,3	6,3	9,9
К3 2010 – К2 (%)	17,5	18,6	18,8
К3 2010 – К3 (%)	45,7	33,0	31,7
К3 2010 – К4 (%)	27,9	28,3	26,4
К3 2010 – К5 (%)	5,5	13,8	13,2

Третият квинтил се отличава с най-висока мобилност по отношение на доходите.

Близо 29% от лицата се намират в по-долен квинтил на доходното разпределение през 2013 г., отколкото през 2010 г. Други 32% запазват позицията си, а около 39% повишават относително си благосъстояние.

Шансът за попадане в най-бедните 20% през 2013 г. спрямо 2010 г. е около едно към 10.

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

ГРАФИКА 13: ДВИЖЕНИЕ НА ЛИЦАТА ОТ 4-ти КВИНТИЛ 2010

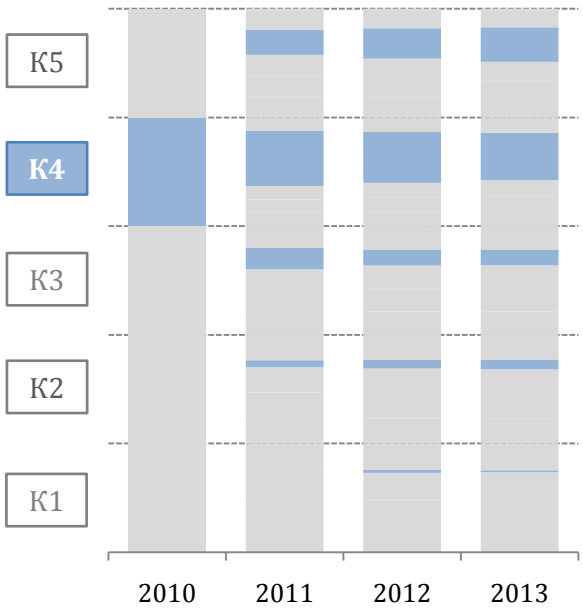

	2011	2012	2013
К4 2010 – К1 (%)	0,0	2,6	1,9
К4 2010 – К2 (%)	6,3	7,9	8,7
К4 2010 – К3 (%)	19,7	14,8	14,3
К4 2010 – К4 (%)	50,8	46,9	43,3
К4 2010 – К5 (%)	23,2	27,8	31,9

Лицата, които през 2010 г. се намират в четвъртия квинтил на доходното разпределение, е по-вероятно да са повишили своя доход, отколкото обратното.

Близо една трета от тях през 2013 г. вече се намират в най-високия (пети квинтил), а шансът за попадане сред най-бедните 20% е по-малко от 2%.

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

ГРАФИКА 14: ДВИЖЕНИЕ НА ЛИЦАТА ОТ 5-ти КВИНТИЛ 2010

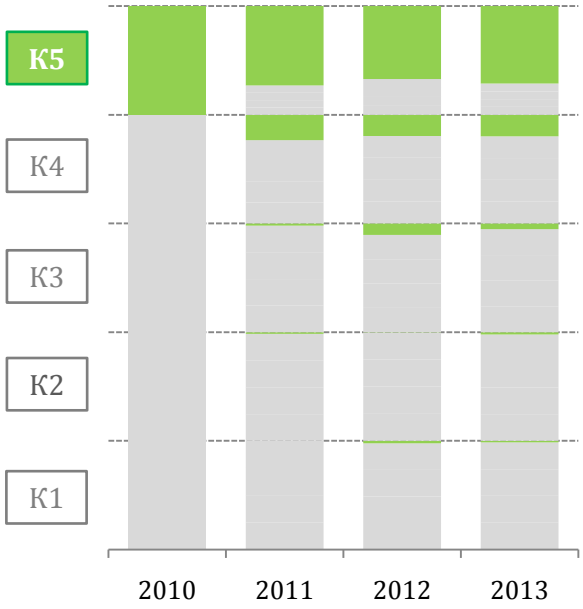

	2011	2012	2013
К5 2010 – К1 (%)	0,0	2,4	1,3
К5 2010 – К2 (%)	1,5	0,2	2,2
К5 2010 – К3 (%)	2,1	10,5	5,3
К5 2010 – К4 (%)	23,4	19,6	19,8
К5 2010 – К5 (%)	73,0	67,3	71,4

Квинтилът с най-ниска мобилност по отношение на доходите е петият квинтил, който включва най-богатите 20% в обществото.

Шансът на лице, което през 2010 г. е в петия квинтил, да попадне в някой от първите три квинтила на доходното разпределение е по-малък от 9%. В същото време, над 71% от лицата запазват своето относително разположение по отношение на доходите, а около 20% отстъпват в четвъртия квинтил.

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

Представените тук движения между квинтилите са обобщени в Графика 15. На нея лицата, които са попадали в съответния квинтил в началото на периода, са оцветени спрямо техния квинтил към края на периода, тоест това е последната колонка от таблиците с движението между квинтилите.

ГРАФИКА 15: ДВИЖЕНИЕ МЕЖДУ КВИНТИЛИТЕ

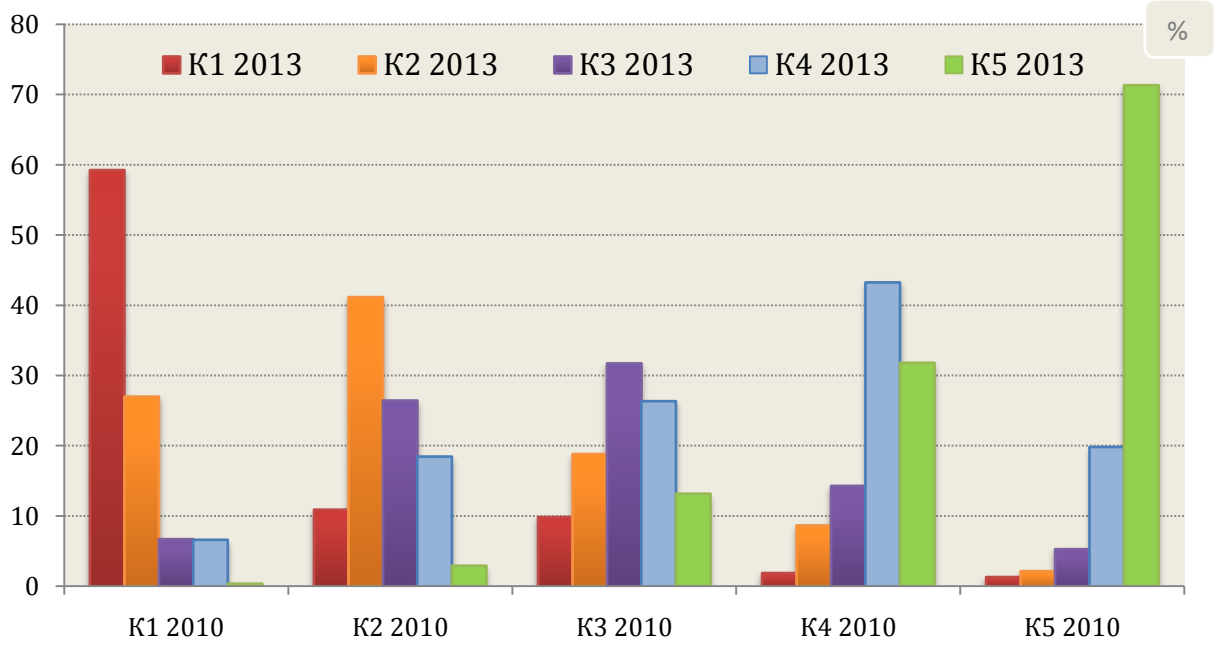

Източник: НСИ, изчисления на ИПИ

Заключение

Изследването на социалната мобилност в обществото разкрива, че движението на домакинствата между доходните групи в България е значително. Бедността е в немалка степен динамична, тоест нейният състав се мени през годините, като около 40% от домакинствата се изкачват по стълбата на доходите и не се връщат обратно в бедност в средносрочен план. Водещият фактор е заетостта, което означава, че политиките в подкрепа на възможностите за създаване на нови работни места, в т.ч. гъвкави форми на заетост, са ключови за борбата с бедността и покачване доходите на по-бедните домакинства.

Трайната бедност обхваща около 10% от населението, което потвърждава оценките на ИПИ за лицата, живеещи в дълбока бедност. Това са лица, които изостават далеч назад спрямо доходите в обществото и при тях липсва каквато и да е динамика за излизане от бедност през годините. В тази група са концентрирани хора с много ниско образование и такива, които дългосрочно са без работа, както и определени високорискови групи - самотни възрастни, хора с увреждания, многодетни семейства в гета и др. Излизането от бедност на тези групи изисква конкретни мерки, които задължително минават през образованието и квалификацията, и стигат до по-добро таргетиране и ефективност на социалните програми.